

**VALÓBAN KÉSVE INDULT MEG 1941. JÚNIUS 22-ÉVEL
A BARBAROSSA HADMŰVELET?**

A második világháború történetének irodalmában meglehetősen széles teret foglal el a Szovjetunió ellen indított német támadás, a Fall Barbarossa körülményeinek vizsgálata. Számos munkában találunk részletes elemzést e támadás jellegéről, több szerző szerint „megelőző”, ezért szükséges voltáról, és újra meg újra előkerül az az állítás, hogy az 1941 áprilisi balkáni hadjárat miatt a Szovjetunió megtámadása négy, sőt hat hetes késést szenvedett. Ezen állítások szerint tehát szerves összefüggés van a Görögország és a Jugoszlávia elleni háború, valamint a Szovjetunió elleni támadás megindításának időpontja között.

Jelen dolgozat a német balkáni hadjárat és a Barbarossa összefüggéseinek a vizsgálatára törekszik, nem térve ki a Szovjetunió megtámadását elhatározó német döntés jellegéről mindmáig folyó,¹ külön tanulmányt igénylő vita bemutatására. Ez a döntés akkor politikai volt, történelmi horderővel; mai politikai szempontú vizsgálata viszont egyértelműen félrevezető.

A második világháború történetéről az egyik legelső összefoglaló munkát a már életében hadtudományi klasszikusnak tekintett John Frederick Charles Fuller nyugalmazott angol vezérőrnagy írta, *The Second World War* címmel, 1947-ben. 1948-ban angolul, majd 1950-ben és újabb kiadásban 1952-ben németül² megjelent könyvében Fuller a Szovjetunió elleni német támadást nem külön fejezetben, hanem a III., „A német hadműveleti vonal változása” c. fejezet utolsó, 6. pontjaként tárgyalja, „Oroszország inváziója”-ként. Fuller közvetlenül e pont előtt beszél el Kréta német elfoglalását, majd a 6. pont bevezető bekezdésében összegezi a megelőző eseményeket: a balkáni országok és Kréta meghódítását, Rommel előnyomulását Líbiában, a német cselszövéseket Irakban, Szíriában és Perzsiában, végül a Németország és Törökország között Ankarában 1941. június 18-án aláírt barátsági³ szerződést. Ezek „nyilvánvalóvá tették, hogy a közép-kelet lesz a további támadó hadműveletek színhelye”. Mindez valójában csak eszköz volt Hitlernek háta és jobbszárnya fedezésére, mielőtt véglegesen megváltoztatta hadműveleti vonalát. „Lehetséges, hogy ezek késleltették Oroszország elleni invázióját, valószínűbb azonban, hogy miután a német főparancsnokság újból a megsemmisítő hadászat mellett döntött, lényeges volt, hogy a kezdő támadás a legkedvezőbb oroszországi időjárásnál induljon meg — ez június közepe táján van.”

1 L. erre R. Augstein cikkét: Die Sowjet-Union — „keine Landmacht”, a *Spiegel* 1988. 27. sz.-ban *Hartmut Schuster*: Vabanque. Hitlers Angriff auf die Sowjetunion 1941 als Versuch, durch den Sieg im Osten den Westen zu bezwingen (Bonn, 1988.) című könyvéről. A támadás jellegéről részletes vita kezdődött az *Europäische Wehrkunde* c. folyóirat 1985. évf.-ban.

2 *The Second World War*. 1. kiad., 1948. június; 2. 1948. dec.; 3. jav. 1954. aug.; ez újranyomva 1962-ben New Yorkban jelent meg. Németül: *Der Zweite Weltkrieg*, Wien.

3 Fuller „treaty of mutual assistance”-t ír — tévesen. Meglepő, hogy ezt a hibát sem az angol, sem a német kiadásokban nem javították, 1962. kiad. 115. o. — A „Freundschaftsvertrag” szövegét közli: *Akten zur deutschen auswärtigen Politik* (a továbbiakban: ADAP) Serie D, XII. k., Göttingen, 1969. 876—877. o.

Fuller egy azidőtájt Berlinben ténykedett svéd újságíróra, Arvid Fredborgra hivatkozva azt állítja, hogy az eredeti időpont június 12. volt, de „a magyarok vonakodása miatt” változtatni kellett, ezért a határidő június 22-ére módosult. Megállapítása szerint nem valószínű, hogy a támadás a Kreml számára politikai meglepetés lett volna, de teljesen bizonyos, hogy harcászati meglepetést jelentett.⁴

Az angol tábornok tehát már 1947-ben megállapította, hogy a Szovjetunió elleni német támadás kezdetének meghatározásában az időjárás fontos szerepet játszott. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, meglepő, hogy a későbbiekben az időjárás tényező jelentőségét — Fuller alapján, vagy tőle akár függetlenül — alig vették figyelembe. Jól mutatja ezt a német Kurt v. Tippelskirch munkássága, aki a második világháború kezdetén vezérőrnagyként a Heer (a szárazföldi csapatok) vezérkarában szolgált, 1940. június 6-án altábornagy lett, 1941 januárjában a 30. gyaloghadosztály parancsnoka, 1942. augusztus 27-én gyalogsági tábornok. 1944. július 30-án a német 4. hadsereg helyettes parancsnoki beosztásában a Wehrmacht 539. katonájaként megkapta a vaskereszt lovagkeresztjéhez a tölgyfalombot, és a 21. hadsereg parancsnokaként Észak-Németországban 1945. május 2-án az angolok előtt letette a fegyvert.⁵

A bonni Athenäum kiadó felszólítására v. Tippelskirch 1950 elején hozzáfogott a második világháború történetének megírásához. Az 1951-ben megjelent munkát⁶ 1956-ban követte a második, átdolgozott kiadás, ugyancsak az Athenäum gondozásában. A jó 600 oldal terjedelmű, 10 külön térképpel és 55 szövegvázlattal illusztrált könyv 13 fejezetre tagolódik. „A német támadás a Szovjetunió ellen” c. V. fejezet külön pontban előbb „A katonai és a politikai előkészületek”-et ismerteti, azután a Vörös Hadsereget, a német támadás megindulását, a határ menti csatákat, majd a háború további eseményeit, az 1941/42 telén bekövetkezett „orosz ellencsapás”-sal bezárólag.⁷

A Szovjetunió elleni katonai és politikai előkészületeket tárgyalva v. Tippelskirch hivatkozik Hitler 1940. december 18-án kelt, 21. sz., Fall Barbarossa megjelölést viselő utasítására. Az utasítás bevezető részében — többek között — ez áll:

„A Szovjetország elleni *felvonulást* valószínűleg nyolc héttel a hadművelet tervezett kezdete előtt fogom megparancsolni.

Azokat az előkészületeket, amelyek hosszabb nekifutási időt igényelnek — amennyiben ez még nem történt meg — már most meg kell kezdeni, és 41. 5. 15-ig befejezni.”⁸

Nem szó szerint idézve a Barbarossa-utasítás ezen két mondatát, v. Tippelskirch így folytatja: „Ezzel kitérték azt a legkorábbi időpontot, amikor a hadműveletek megkezdődhettek. Ez a tavaszi sáros időszak végén volt.”⁹

Itt tehát már van egy időpontunk, május 15-e, Hitler, a Wehrmacht főparancsnoka utasításából, és ismerjük v. Tippelskirch ehhez fűzött állítását, miszerint ez a tavaszi sáros időszak vége azokon a területeken, ahol a támadás megindítását tervezték. Ennek az időpontnak és a hozzá fűzött állításnak a részletesebb elemzése előtt szükségesnek tartom megjegyezni: v. Tippelskirch semmiféle forrást vagy adatot nem közöl arra vonatkozóan, hogy honnan veszi, mire alapozza a tavaszi sáros időszak végének május közepére tételét. Ilyen forrás, hivatkozás hiányában lehetséges, hogy fordított okfejtéssel van dolgunk, azaz a Barbarossa-utasításban

⁴ Fuller, 1962. 115. o.

⁵ v. Tippelskirch életrajzi adatai *W. Keilig*: Das deutsche Heer 1939—1945. Gliederung, Einsatz, Stellenbesetzung. Bad Nauheim, é. n., 211/341. o., ahol a hadosztályparancsnoki kinevezés évszáma tévesen 1942. L. még *E. Lenfeld*—*F. Thomas*: Die Eichenlaubträger 1940—1945. Wiener-Neustadt, 1983. 564. o.

⁶ Geschichte des Zweiten Weltkriegs. Bonn, 1951.

⁷ A 2. kiad.-ban a 171—216. o. — A továbbiakban ezt a kiadást idézem.

⁸ *W. Hubatsch* (kiad.): Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939—1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht. Frankfurt/M., 1962. (A továbbiakban: *Hubatsch*: Weisungen.) 84. o.

⁹ v. *Tippelskirch*, i. m. 173. o.

nem azért szerepel a május 15., mert ekkorra valóban véget ér a sáros időszak, hanem, ha egyszer az utasításban május 15. szerepel az előkészületek befejezésének végső határidejeként, akkor erre az időpontra nyilván véget kellett érnie a tél végi, tavasz eleji olvadás előidézte állapotnak.

A vonatkozó irodalomban — ismereteim szerint — eddig senki nem vizsgálta meg, miért éppen május 15. szerepel Hitler utasításában. De nem tért vissza erre az időpontra a későbbiekben sem a Wehrmacht, sem az OKH vezetése. És mit jelenthetett valójában az utasításban az „előkészületek befejezése” május 15-ig? Egyfelől a háborúknak, különösen a második világháborúnak a története bizonyítja, hogy az előkészületek befejezésére kitűzött határidő nem jelenti feltétlenül, magától értetődően e befejező időpontnak a támadás kezdetével való azonosságát. Másfelől, ha a támadás kezdetét a német vezetés valóban május közepére tervezte, és az utasítás szerint a felvonulásra a parancsot „valószínűleg” nyolc héttel a támadás tervezett kezdete előtt szándékozta kiadni, akkor hol van ez a parancs; illetve miután ilyen parancsot nem adtak ki, akkor jogos a kérdés: miért nem?

E kérdés megválaszolásához mindenképp Franz Halder naplójegyzeteit kell elővennünk. Halder, aki tüzérségi tábornoki rangban 1938. augusztus 27-én lett a Heer vezérkarának főnöke, és a győztes nyugati hadjárat után, 1940. július 19-én, közvetlenül 56. életévének betöltése után vezérezredessé lépett elő, 1939. augusztus közepétől napról-napra, gondosan, naplót vezetett. Ennek szövegét Hans-Adolf Jacobsen 1962—1964-ben Stuttgartban három kötetben közzétette.¹⁰ Az 1942. szeptember 24-ig, Halder leváltásáig vezetett napló — természetesen német szemszögből — alapvető forrása a második világháború 1942 ősziéig terjedő történetének.

Nem nyolc héttel 1941. május 15-e előtt, hanem alig egy hónappal a 21. sz. utasítás aláírását követően, január 16-án Halder bejegyezte naplójába, hogy a Barbarossa felvonulási utasítás „munkában”.¹¹ Újabb két hét elteltével, január 31-én délután Walther v. Brauchitsch vezértábornagy, a Heer főparancsnoka a lakásán Halder részvételével megbeszélést folytatott a Szovjetunió elleni támadásra időközben kijelölt három hadseregcsoport-főparancsnokkal, Gerd v. Rundstedtrel, Fedor v. Bockkal és Wilhelm Ritter v. Leebbel. Ez a három tábornok a franciaországi hadjárat után, 1940. július 19-én v. Brauchitschsal és Wilhelm Keittelal egyetemben vezértábornagyi rangot kapott, mégpedig a fenti sorrendben.¹²

A megbeszélést közös ebéd követte, Haldernek a naplóját kiadásra előkészített Hans-Adolf Jacobsen számára tett közlése szerint „nyomott hangulatban”.¹³ Ugyanezen a napon írta alá v. Brauchitsch az OKH 050/41 sz. titkos parancsnoki ügyjelzésű utasítását a Barbarossa-felvonulásról.¹⁴ A terjedelmes, a feladatot, az ellenséges helyzetet, a szándékot, a hadseregcsoportok, a hadseregek és a páncéloscsoportok feladatait részletesen ismertető utasítás a keltezésen kívül nem tartalmaz semmiféle más dátumot, sem a felvonulás, sem a támadás tervezett, vagy várható megkezdését illetően. Szövegében csupán egyetlen időponti utalás található és ez szó szerinti átvétel a Barbarossa-utasítás első mondatából, hogy tudniillik előkészületeket kell tenni „Szovjetországot gyors hadjáratban leküzdeni már az Anglia elleni háború befejezése előtt”.

Ha szemügyre vesszük a 21. sz. Barbarossa-utasítást, és v. Brauchitsch ehhez kapcsolódó felvonulási rendelkezését, láthatjuk, hogy az első a Wehrmacht, a második pedig a Heer főparancsnoksága megjelölését viseli. Kérdés, miért nem az OKW,

¹⁰ Halder életrajza *W. Keilig* i. m. 211/117. o. — Az 1963-ban megjelent II. k-re I. H.-A. Jacobsen előszavát, VI—VIII. o.

¹¹ Halder, II. k. 246. o.

¹² Hitler, Göring — aki ugyanekkor „birodalmi marsall” lett — és az új vezértábornagyként fényképe *H. Bergschicker*: Deutsche Chronik 1933—1945. Ein Zeitbild der faschistischen Diktatur. 2. kiad. Berlin, 1982. 297. o.; a rangsorolás: *W. Keilig*: Rangliste des deutschen Heeres 1944/45. Friedberg, 6. n., 13. o.

¹³ Halder, I. m. 264. o., jegyzet.

¹⁴ Az utasítás teljes szövege Halder, II. k. függelékében, 463—469. o.

a Wehrmacht főparancsnoksága adta ki a felvonulási utasítást is, miért nem Hitler írta ezt alá? Nemegyszer ennél kisebb jelentőségű parancsot is ő írt alá.

Kérdésünkre a választ Walter Warlimont: A német Wehrmacht főhadiszállásán 1939—1945 c., 1962-ben megjelent könyvében találjuk meg. Az 1894-ben született Warlimont 1913-tól teljesített katonai szolgálatot; 1929 májusától egy évig a gazdasági mozgósítást tanulmányozta az Amerikai Egyesült Államokban, 1936-ban alezredesi rangban a német birodalmi hadügyminiszter katonai meghatalmazottja volt Franco mellett. 1938-ban lett ezredes, majd az év szeptemberében az OKW honvédelmi osztályának vezetőjévé nevezték ki. Novembertől megbízottként ellátta a Wehrmacht vezetési hivatala (a későbbi vezetési törzs) főnökének tisztét is. A háború kitörésétől e hivatal, illetve törzs helyettes főnöke volt, 1944 szeptemberéig, 1944. április 1-jétől tüzérségi tábornoki rangban.¹⁵

Warlimont könyve a szerző előszava szerint a személyes élményanyagon túl részen addig nyilvánosságra nem hozott parancsokon és más iratokon, szolgálati és személyes naplókön, emlékiratokon és a hitleri helyzetmegbeszélések¹⁶ gyorsíráson jegyzőkönyvein alapul, és többéves gyűjtőmunka eredménye. Saját bevallása szerint ő az egyetlen túlélő, aki 1938 őszétől 1944 szeptemberéig megszakítás nélkül a Wehrmacht vezetési törzséhez tartozott.¹⁷

Közvetlen főnökével, Alfred Jodl vezérezredessel ellentétben Warlimont nem volt Hitler kritikátlan rajongója. Munkája elsődrendű, nálunk nem kellően méltatott, nem eléggé használt forrása a második világháború történetének. Szemléletesen tárja elénk az OKW és az OKH viszonyát, nem egy esetben rivalizálását, a különböző, Hitler által nemcsak megtúrt, hanem egyenesen és szándékosan szított csel-szövéseket. Megtudjuk tőle, hogy a Wehrmacht legmagasabb törzse a Fall Barbarossa, „a második világháború legnagyobb hadjárata” előmunkálataiban 1940 július végétől december elejéig alig vett részt. Képviselőjét nem vonták be a Heer vezérkarának 1940 őszén tartott nagy kelet-hadjátékába, és a 21. sz. utasítás kiadása után is megmaradt a Heer vezető szerepe a keleti hadjárat előkészítésében.¹⁸

Ez a magyarázata annak, hogy az OKW, ezen belül a vezetési törzs iratanyagában keveset találunk a Fall Barbarossa előkészítésére vonatkozóan. Ami mégis előfordul, az inkább a Heertől származik, mint ezt az OKW hadinaplójának vonatkozó részei is bizonyítják.¹⁹

De térjünk most vissza v. Tippelskirch május 15-éhez. Ez a nap 1941-ben esütörtökre esett, és ha ettől nyolc hetet visszaszámolunk, akkor a megfelelő esütörtök március 20.; tehát ezen a napon, vagy valamikor ilyentájt kellett volna kiadni a felvonulási parancsot, kezdő és befejező időpont megjelölésével. A későbbiekben majd látni fogjuk, hogy a tényleges felvonulás nyolc hétnél jóval hosszabbra nyúlt. Március második feléből konkrét felvonulási parancsnak sehol nincsen nyoma. Nem említ ilyent sem Halder a naplójában, nem szerepel ez a Wehrmacht főparancsnokságának már idézett hadinaplójában, de a második világháború történetének részletes német kronológiájában sem.²⁰

Kiterjesztve a kutatást az említett, v. Brauchitsch által 1941. január 31-én aláírt általános felvonulási parancsnál konkrétabb, időpont megjelöléseket is tartalmazó

15 *W. Warlimont*: Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939—1945. Grundlagen, Formen, Gestalten. Frankfurt/M., 1962. Katonai pályafutásának adatai uo. 570. o.; l. még *W. Keilig*: Das deutsche Heer. I. m. 211/356. o.

16 Az 1939. szeptember első napjaiban bevezetett helyzetmegbeszéléseken elhangzottakat 1942 őszétől állandóan gyorsírók jegyezték. A több mint 100 000 oldalnyi szöveg fennmaradt töredékét *H. Heiber* adta ki: Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen. Stuttgart, 1962. A könyv ismertetését l. *tölem*: Az 1944—45. évi magyarországi harcok a nyugatnémet irodalomban. *Világtörténet*, 1965. 7—8. sz., 77. o.

17 L. erre *Warlimont* előszavát, i. m. 13—15. o.

18 Uo. számos helyen, és különösen a 150. o.-tól.

19 Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). I. k. l. August 1940—31. Dezember 1941. Összeáll. és magy. *H.-A. Jacobsen*. Frankfurt/M., 1965. (A továbbiakban: OKW KTB.)

20 *A. Hüllgruber—G. Hümmelchen*: Chronik des Zweiten Weltkrieges. Militärische und politische Ereignisse auf allen Kriegsschauplätzen. Frankfurt/M., 1966.

dokumentumokra, lényeges támpontokat találunk március második feléből három fontos megbeszélés anyagában: 17-én, 27-én, végül 30-án.

Március 17-én 15 órától 20.30-ig Hitler tartott megbeszélést v. Brauchitsch, Halder és az akkor még ezredesi rendfokozatot viselő, de már az OKH vezérkarának hadműveleti osztályát vezető Adolf Heusinger részvételével.²¹ Ezen Hitler — Halder részletes naplófeljegyzése szerint — előbb az általa 1940. december 13-án aláírt,²² a Görögország elleni támadást Marita fedőnévvel elrendelő utasításból adódó feladatokkal foglalkozott, a hadművelet céljával, a megszállandó területekkel. Ekkori elgondolása szerint csupán a görög terület egy részét szállták volna meg. Összegezőként Halder ezt írta naplójába:

„A Marita végrehajtásáért bevetett erőkkkel a Barbarossa végrehajtásában nem lehet többé számolni.”²³

A megbeszélés további részében Hitler részletesen nyilatkozott a Barbarossa-hadművelettel kapcsolatban, számba véve a más országok bevonható erőit, és kitérve az egyes hadseregcsoportok, különösen a Dél Hadseregcsoport bevetésére. Konkrét időpontokat ezen a megbeszélésen sem határoztak meg, ilyeneket nem találunk sem Halder naplójában, sem a szóba jöhető irodalomban.

A következő, jelen téma szempontjából — is — lényeges megbeszélés március 27-én volt a birodalmi kancellária épületében, a belgrádi államcsíny hírére Göring, Keitel, Jodl, és Hitlerhez beosztott több tiszt, majd később v. Brauchitsch, Halder, Heusinger, Joachim v. Ribbentrop külügyminiszter és más személyek részvételével, 13.30 és 14.20 között. Hitler az egybehívottak előtt bejelentette, hogy nem várva be az új jugoszláv kormány esetleges lojalitási nyilatkozatait, elhatározta „Jugoszláviát katonailag és mint államképződményt szétzúzni”. A támadás megkezdődik, mihelyt készen állnak a szükséges eszközök és csapatok.

Katonai támogatást kell követelni Jugoszlávia ellen Olaszországtól, Magyarországtól, bizonyos vonatkozásban Bulgáriától is. A hadjáratot „kérelmetlenül keménységgel” kell viselni, „villámakcióban” megvalósítani. Ez kellő mértékben elriasztja Törökországot, „és kedvező értelemben befolyásolja a későbbi hadjáratot”. Az előkészületeket meg kell gyorsítani, és akkora erőket bevetni, hogy a jugoszláv összeomlás a legrövidebb idő alatt bekövetkezzék. Ez után Hitler kijelentette:

„Ebben az összefüggésben a Barbarossa-vállalkozás kezdetét négy héttel el kell halasztani.”²⁴

Sajnos nem tudjuk, közölte-e Hitler a résztvevőkkel, mihez, melyik időponthoz képest tartja szükségesnek ezt a négyhetes halasztást — ez az értekezlet jegyzőkönyvéből nem derül ki.

Végül a bennünket érdeklő harmadik megbeszélés március 30-án, vasárnap dél-előtt 11 órakor kezdődött Berlinben a szárazföldi csapatok, a légierő és a haditengerészet magasabb parancsnokainak és vezérkari főnökeinek részvételével. Az értekezlet első részét voltaképpen Hitler csaknem két és félórás beszéde töltötte ki. Ebben ő az 1940. június 30. utáni helyzetből indult ki, és az Oroszországgal szembeni feladatokat a haderő szétverésében, az állam felosztásában határozta meg, szokása szerint egyik témáról a másikra ugorva át. Kíméletlen keménységre van szükség — mondta —, a bolsevizmust ki kell irtani.

A megbeszélés rövid ebédszünet után a jugoszláv helyzettel, valamint a Barbarossa előkészületeivel folytatódott. A hadseregcsoportok főparancsnokai és más magasabb parancsnokok sorra ismertették elképzeléseiket a hadjáratról, időpontok megjelölése nélkül.²⁵

²¹ Halder, II. k. 318. o. Heusinger adatai *W. Keilig*: Das deutsche Heer. I. m. 211/133. o.

²² Hubatsch, Weisungen, 81—83. o.

²³ Halder, II. k. 319. o.

²⁴ A megbeszélésről, az Eckhard Julius Christian vk. őrnagy által készített jegyzőkönyvet. ADAP Serie D 307—309. o.

²⁵ Halder, II. k. 335—338. o. és *H. Greiner*: Die Oberste Wehrmachtführung 1939—1943. Wiesbaden, 1951. 370—373. o.

Az 1941. március 17-i értekezlettel kapcsolatban említett 20. sz., Marita-utasításra visszatérve hangsúlyozni kívánom, hogy ezt Hitler 1940. december 13-án írta alá, kerek öt nappal korábban a Barbarossa-utasításnál. Lehetséges, hogy ennek a sorrendnek pusztán technikai oka volt, az viszont teljesen nyilvánvaló, hogy e két OKW-utasítás megszövegezőinek mérlegelniük kellett a két hadjárat egymáshoz való viszonyát, a Görögország ellen tervezett háború hatását a hónapokkal későbbi támadásra a Szovjetunió ellen. A sorrend világosan kiderül a Marita-utasítás 2. pontjából, mely szerint a következő hónapokban Romániában létrehozandó, egyre erősebb csoportosításnak „a kedvező időjárás beállta után, előreláthatóan márciusban” Bulgárián át meg kell indulni az Égei-tenger északi partja, szükség esetén az egész görög szárazföld birtokbavételére.²⁶

Nyilvánvaló, hogy ebben az 1940. december 13-án aláírt utasításban még nem eshetett szó a későbbi, tehát a Szovjetunió elleni tervekről. Annál feltűnőbb viszont, hogy az öt nappal később keltezett Barbarossa-utasításban egyetlen szó, semmiféle utalás nincs a Görögország ellen ekkorra már elhatározott támadásról, arról, hogy ez a hadművelet előidézheti-e a Szovjetunió ellen szükséges erők valamiféle csökkenését, vagy a felvonulás, végső soron a támadás időpontjának valamiféle módosulását, késését.

A Görögország, majd a Szovjetunió elleni támadást elrendelő két utasítás ismeretében vegyük most röviden szemügyre a sorrendben korábbi Marita-támadás megvalósulásának időpontjait. Ezt a hadműveletet kétségtelenül a Görögország ellen a német szövetséges előzetes értesítése nélkül 1940. október 28-án kora reggel indított olasz támadás váratlan és gyors kudarca tette szükségessé.²⁷ Ezt azonban csak a közvetlen, a kiváltó oknak tekinthetjük, mivel a német „tancsapatok” romániai megjelenésétől, október második felétől, tehát még az olaszok görögországi vállalkozása előtt, számítani kellett angol légiakciókra a romániai olajvidék ellen.²⁸

Ezt a lehetséges veszélyt tovább növelte az olaszok meggondolatlan támadása. Halder naplójából tudjuk, hogy Hitlert nagyon bosszantották Olaszország görögországi üzelmei.²⁹ Joggal tartott tőle, hogy az olasz támadásra a britek ellenintézkedésekkel válaszolnak. Ez nyomban be is következett; miután a görög kormány még az olasz támadás bekövetkezése előtt megadta hozzájárulását, e támadás másnapján, október 29-én brit csapatok birtokba vették Kréta szigetét, melyen tengeri és légi támaszpontot rendeztek be. Az erről érkező hírre Hitler november 5-én utasította v. Brauchitsch tábornagyot; dolgozzák ki a Bulgáriából az Égei-tenger partjára végrehajtandó előretörés tervét.³⁰

Az OKH vezérkara haladéktalanul munkához látott és Heusinger ezredes már november 7-én jelenthette az első elképzeléseket. Az előkészületek során két lehetőséggel számoltak. Ha a csapatok és az eszközök szállításához igénybe vehetik a jugoszláviai vasútvonalakat, akkor összesen hat hét szükséges a felvonulás befejezéséig, egyébként tíz. Egyidejűleg elkészült a 18. sz. utasítás, melyet Hitler november 12-én írt alá. Ez az utasítás a hadviselés általános irányelveit tartalmazta a legközelebbi időszakra, és egyik utolsó pontja előirányozta a görög szárazföld Égei-tengertől északra eső része birtokba vételének előkészítését, hogy „ezzel előfeltételek teremődjenek német légikötelékek bevetésére a Földközi-tenger keleti részében, különösen azon angol légitámaszpontok ellen, amelyek a román olajvidéket fenyegetik”.³¹

²⁶ Hubatsch, Weisungen, 81. o.

²⁷ L. erre a Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3., Der Mittelmeerraum und Südosteuropa. Von der „non belligeranza” Italiens bis zum Kriegseintritt der Vereinigten Staaten c. kötetét. Stuttgart, 1984. — különösen a második rész III. fejezetét: Mussolinis Überfall auf Griechenland oder der Anfang der italienischen Grossmachtstellung, 347. s. köv. o.

²⁸ H. Greiner, i. m. 188. o. t

²⁹ Halder, II. k. 158. o., 1940. 11. 1-i bejegyzés.

³⁰ Hillgruber—Himmelfchen: Chronik, 22. o.; Halder, II. k. 164. o., 1940. 11. 4-i bejegyzés; H. Greiner: i. m. 239. o.

³¹ Halder, II. 170—171. o.; Hubatsch, Weisungen, 67—71. o., az idézet: 70. o.

Hitler 1940. november 18-án berchtesgadeni házában, a Berghofban fogadta Borisz bolgár királyt és igyekezett rávenni a görögök elleni közreműködésre. Borisz azonban érezhető tartózkodással közölte, hogy az időjárás és az utak állapota a bolgár—görög határvidéken március eleje előtt nem tesz lehetővé nagyobb csapatmozdulatokat. Ugyanezen a napon Halder bejegyezte naplójába, hogy a bolgárok állítása szerint ezen a terepen február vége előtt semmit sem lehet csinálni.³²

Eppen ezért meglepő, hogy a Heer vezérkara hadműveleti osztályának egyik csoportvezetője, az akkor még őrnagyi rangban levő Reinhard Gehlen³³ által november 25-én előterjesztett felvonulástervezet szerint Görögország ellen az I. lépcső 1941. január 16-án indulna meg, Bulgária déli határát a gépesített alakulatok január 23-án, két gyalog- és két hegyihadosztály február 2-án érnék el és a támadás február 11-én kezdődne meg, „tekintettel a keleti hadműveletre”,³⁴ tehát egyértelműen a Barbarossára.

A Délkelet-Európára vonatkozó német tervek előkészítésének folyamatában Eberhard Kinzel alezredest, a Heer vezérkara 12. osztályának vezetőjét november 12. után útbá indították Romániába és Bulgáriába. Útjáról visszaérkezve, november 26-án jelentette Haldernek Bulgária és Románia politikai és katonai helyzetét. Megállapítása szerint a Balkán-hegységen át 5 használható út vezet délre. Keskeny, kanyargós utak, a hidak részben nagyon gyengék. A járművek csak egyesével haladhatnak, a hidakon éles kanyarok vannak.

„Időjárás: December 15-étől április közepéig hófúvások. Nincsenek hóékek!”³⁵

1940. december 5-ének délutánján v. Brauchitsch és Halder négyórás megbeszélést folytatott Hitlerrel, melynek egy részén jelen volt Fritz Brand tüzérségi tábornok is, az OKH tüzérségi szemléelője. Halder feljegyzései szerint áttekintették az egész európai helyzetet. A naplóban a Marita többször előfordul, egy-egy mondatban. Először a Törökországgal foglalkozó pontban, akként, hogy az előkészítendő Maritahadművelet „semmilyen veszteséget nem jelent egyéb terveinkre”. A következő pont szerint megvalósítását március elejére vagy végére tervezik, és négy hetet vehet igénybe. Végül — ez utolsó mondatról részben eltérően — úgy kell előkészíteni, „hogy az ellenség területére a bevonulás március elején végbe mehessen”.³⁶

Haldertől részben eltérően jegyezte fel ennek az 1940. december 5-i megbeszélésnek a lényegét Helmuth Greiner, az OKW hadinaplójának vezetője: „A Heer főparancsnoka kifejtette, hogy a vállalkozást nem lehet a március elején meginduló hóolvadás előtt megvalósítani, és hogy a végleges parancsot december közepén ki kell adni, mivel a felvonulás 78 napot vesz igénybe. A hadművelet időtartamát nem lehet biztosan felmérni, de legalább három-négy héttel kell számolni; a csapatok visszaszállításához további négy hét, és felfrissítésükhöz azután még bizonyos idő kell.”³⁷

Helmuth Greiner feljegyzései több vonatkozásban lényegesek. Igaz, 11 évvel fiatalabb volt v. Brauchitschnál, és 8 évvel Haldernél, és aktív katonai szolgálata 1920 áprilisában véget ért. Nem szerzett vezérkari képesítést, de hadtörténészként dolgozott az 1918. évi összeomlástól kezdve; jelentős részeit ő írta az első világháború történetét feldolgozó hivatalos, 12 kötetes német munkának. 1939 augusztusában, még a háború kitörése előtt az OKW-hoz vezényelték, a „küszöbönálló lengyel hadjárat hadinaplójának írására”. Munkamódszerét 1951-ben maga ismertette az OKW hadinaplóját kiadásra előkészítő munkacsoporttal. Közlése szerint a Hitlernél tartott megbeszéléseken ugyan nem vehetett részt, de ezekről megkapta

32 H. Greiner: i. m. 240. o.; Halder, II. k. 188. o.

33 Gehlen adatai W. Keilig: Das deutsche Heer. I. m. 211/96. o. — Gehlen 1942 tavaszán az Abteilung Fremde Heere Ost főnöke lett, itt lépett elő ezredessé, majd vezérőrnaggyá.

34 Halder, II. k. 198. o.

35 Uo. 175., ill. 194—195. o.

36 Halder, II. k. 212—214. o.

37 H. Greiner: i. m. 242. o.

a Jodl tábornok vezérkari tisztje által készített, és maga Jodl által szerkesztett jegyzőkönyveket. Személyesen ott volt viszont a Wehrmacht vezetési törzsének megbeszélésein, esténként pedig a kiváló emlékezőtehetségű, lelkiismeretes tisztnek tartott Warlimont tábornoktól részletes és kendőzetlen tájékoztatást kapott a helyzetről, Hitler motivumairól és gondolatmenetéről, munkatársainak, valamint a haderőnemek főparancsnokságainak és magasabb parancsnoki szerveinek, a Wehrmacht főparancsnoksága egyéb hivatalainak és osztályainak felfogásáról. Feljegyzéseinek megítélésében azt is tekintetbe kell venni, hogy Keittel, Jodllal és még számos velük egyetértő tiszttel ellentétben Greiner, Warlimonthoz hasonlóan, nem tartozott Hitler kritikátlan rajongói közé, és nemzetiszocialista-ellenes beállítottsága miatt 1943 áprilisában maga Hitler rendelte el haladéktalan eltávolítását a főhadiszállásról.³⁸

Katonai és történelmi ismeretei, továbbá az általa ismert és felhasznált óriási mennyiségű, fontos forrásanyag alapján Greiner megalapozott és sokoldalú áttekintést szerzett, adatai, úgyszintén megállapításai, csaknem kivétel nélkül helytállóak. Amit az 1940. december 5-i megbeszélés alapján ír a Görögország elleni felvonulásnak, a hadjáratnak, a csapatok visszaszállításának és felfrissítésének várható időtartamáról, az mindenképpen igazolja Halder már idézett, 1941. március 17-i naplőbejegyzésének helyességét, azaz hogy a Maritához felvonultatott erőkkel a Szovjetunió ellen nem lehet többé számolni.³⁹

Emlékezzünk vissza: 1940. november 7-én Heusinger ezredes a Görögország elleni felvonulás időtartamát tíz hétben határozta meg abban az esetben, ha ezt Románián és Bulgárián át kell megvalósítani. Egy hónap elteltével ez az időszükséglet már 11 hétre, 78 napra növekedett. Ennek a 78 napnak a megítélésénél figyelembe kell vennünk, hogy a Maritához legfeljebb 24 hadosztály⁴⁰ odaszállítását tervezték; viszont az igénybevehető út- és vasúthálózat elégtelensége nem tette lehetővé a gyorsabb ütemet. A jugoszláviai vasutak 1940. november 7-én még esetleg lehetőként szerepelt igénybe vételéről napokon belül kiderült, hogy arra nem lehet számítani.⁴¹ Ezért kellett 10—11 hetes szállítási időtartammal számolni; ráadásul Bulgária — ellentétben a készséges Magyarországgal és Romániával — ismételtlen vonakodott a német kívánságok teljesítésével kapcsolatban.

A német és a bolgár vezérkar képviselőinek többszöri tárgyalása után 1941. február 28-án a németek végre megkezdhatték Dél-Romániában, Giurgiunál a hídverést a Dunán, itt vonult át március 2-án a német 12. hadsereg Bulgáriába. Az időjárás kedvezőtlen volta, az úthálózat elégtelensége következtében a Görögország elleni hadművelet megindítását végül is április elejére kellett halasztani.⁴²

Néhány nappal e támadás megkezdése előtt azonban valóságos bomba robbant Belgrádban. Március 26/27. éjszakáján a jugoszláv vezérkar volt főnöke, Dusan Szimovics repülő-tábornok vezetésével egy tiszti csoport eltávolította a németbarát, a háromhatalmi egyezményt két nappal korábban aláírt kormányt. A belgrádi német követ, Viktor v. Heeren erről tudósító táviratát 27-én 11 óra 55 perckor vetették Berlinben.⁴³

Alig egy óra elteltével, 13.10-kor Hitler már azt közölte Sztójay Döme magyar követtel, hogy „Németország figyelni fogja a fejleményeket Jugoszláviában, és

38 L. minderre H.-A. Jacobsen bevezetőjét az OKW KTB I. kötetéhez, 29E s köv. o., továbbá Greiner saját bevezetését, 7. s köv. o.

39 L. jelen dolgozat 306. o., 23. lj.

40 Ez a szám szerepel a Marita-utasításban, *Hubatsch*, Weisungen, 82. o.

41 Hitler 1940. 11. 12-én aláírt 18. sz., a legközelebbi időre vonatkozó utasítása már nem számol a jugoszláv vasút igénybevitelével. L. *Hubatsch*, Weisungen, 70. o.

42 Halder, II. k. 296—298. o.; az egészre Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg I. m. 3. k. 427—431. o.

43 A távirat ADAP Serie D XII. k. 303/304. o.

rendszabályokat foganatosít”. Katonai előkészületeit gyorsan megteszi, és célszerű, ha Magyarország is folyamodik bizonyos katonai rendszabályokhoz.⁴⁴

A Hitler—Sztójay megbeszélésről készített német feljegyzésből nem derül ki, hogy a magyar követ egyáltalán meg tudott-e szólalni Hitler szokásos monológja közben, vagy ez után. Saját, más időpontot tartalmazó jelentése szerint Sztójay kérdést tett fel Hitlernek, és beszélgetett is vele.⁴⁵ Német forrásokból tudjuk, hogy a találkozás mindössze 15 percig tartott, mert 5 perccel később, tehát 13.30-kor megkezdődött a már ismertetett⁴⁶ megbeszélés a jugoszláviai helyzetről.

Halder naplófeljegyzése szerint déli 12 órakor kaptak telefonon értesítést a kancellári hivatalból, és az értekezlet Hitlernél 13 órakor kezdődött. Halder 16 órakor érkezett vissza az OKH-hoz, itt előbb a hadművelleti osztállyal, majd a szállítási főnökkel, a vezérszállásmeisterrel és v. Brauchitschcsal megbeszélte az új, a Jugoszlávia elleni hadművelet vezetésének lehetőségeit és következményeit a Barbarossára vonatkozóan, valamint az új hadművelethez szükséges felvonulás időszükségletét és az erők tagolódását.⁴⁷

Az OKW vezetési törzsénél Hitler utasításai alapján lázas munka kezdődött, melynek eredményeként még a nap folyamán írásban rögzítették a 25. sz. utasítást a Jugoszlávia elleni hadműveletről. Kétirányú támadást terveztek, egyfelől Fiume—Grác, másfelől Szófia térségéből a Belgrád általános irányba és ettől délre. Az utasítás készítői felismerték, milyen lehetőséget kínál Jugoszlávia déli részének birtokba vétele az ebből a térségből Görögország ellen indítható támadásra.⁴⁸

A gyorsított előkészületek és a szükséges erők szállításának jó megszervezése révén április 6-án Bulgáriából a német 12. hadsereg megkezdte a Jugoszlávia és a Görögország elleni támadást. Az ekkor még a 12. hadseregnek alárendelt 1. páncéloscsoport XXXI. gépesített hadteste felvonulóban volt Temesvárhoz, innen a támadás csak április 11-én indult meg.⁴⁹ Ugyancsak tartott még a másik német hadsereg, a 2. felvonulása osztrák, illetve magyar területre. Április 6-ával kezdődően ezért ez a hadsereg csak kisebb vállalkozásokat hajtott végre; hídfoállításokat foglalt későbbi támadásához. Így április 7-én sértetlenül birtokba vette a baresi Dráva-hidat.⁵⁰

Április 10-én azután a német 2. hadsereg is. A jugoszláv haderő ismételen próbálkozott ellenállással, de páncéelhárítás és páncélos erők hiányában, a németekéhez képest összehasonlíthatatlanul gyenge légierejével, nem sokat tudott elérni. A görög hadsereg jóval szívósabban és részben eredményesebben harcolt, főleg a bolgár határtól délre húzódó, valamennyire még tovább nyugatnak is terjedő Metaxas-vonalban; de végeredményben szintén sikertelenül. Április 16-án a jugoszláv 2. hadsereg Szarajevóban kapitulált, majd másnap, 17-én 21 órakor Belgrádban a jugoszláv kormány meghatalmazottai aláírták a másnap délben életbe lépő fegyverszünetet. A görög fegyverletételre április 21-én került sor.⁵¹

Amint a jugoszláv összeomlás kirajzolódott, nyomban megkezdődött a feleslegessé vált német hadosztályok visszaszállítása, még a fegyverletétel előtt. A német

44 L. erre Walter Hewel követ feljegyzését, ADAP Serie D XII. k. 304—306. o., magyarul: A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933—1944. Budapest, 1968. 560—561. o.

45 A megbeszélés után Sztójay Budapestre repült. Még ezen a napon itt keltezett jelentése: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. V. k. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjáratról a Szovjetunió megtámadásáig 1940—1941. (Összeáll. *Juhász Gyula*) Budapest, 1982. 966—968. o.

46 L. jelen dolgozat 309. o.

47 *Halder*, II. k. 330—331. o.

48 *Hubatsch*, Weisungen, 106—108. o.

49 L. általában: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 460. s. köv. o.; a XXXIX. gépesített hadtest, ennek alárendeltségében a „Reich” SS-hadosztály támadására a *Weidinger*: Division Das Reich. Der Weg der 2. SS-Panzer-Division „Das Reich”. Die Geschichte der Stammdivision der Waffen-SS. II. k. Osnabrück, 3. kiad. 1983. 337. s. köv. o.

50 v. *Tippelskirch* (i. m. 148. o.) és több más szerző azt állítja, hogy a Dráva-hidakat már április 1-jén elfoglalták. A német 2. hadsereg hadinaplója szerint április 6. előtt semmiféle harcselekményre nem került sor. Az 1941. 3. 28—4. 24-i időszak hadinaplója Bundesarchiv/Militärarchiv Freiburg, RH 20—2/130.

51 A német 2. hadsereg id. hadinaplója; *Halder*, II. k. 374—375. o.; végül a görög fegyverletétel miatti olasz—német nézeteltérésekről számos dokumentum ADAP Serie D XII. k. 535. o.-tól

2: hadsereg hadinaplójának bizonyossága szerint már április 13-án leállították két gyaloghadosztálynak a hadsereghez szállítását. 14-én délután pedig Halder vezérezredes közölte Maximilian Freiherr v. Weichs vezérezredes hadseregarancsnokkal, hogy két hadtestparancsnokságot, egy hegyi és egy könnyű gyaloghadosztályt, továbbá két további gyaloghadosztályt, „más alkalmazásra” kivonnak a hadseregtől. Ezeket a kötelékeket meg kell állítani, illetve visszairányítani gyülekezési körle-
teikbe.⁵²

Ez a más alkalmazás természetesen a Szovjetunió elleni támadást jelentette; ennek előkészületei április utolsó napjaitól állandóan szerepelnek Halder naplófeljegyzéseiben. Ismertetésük előtt azonban szükséges még néhány megjegyzést fűzni az 1941 áprilisi német hadjáratához, amelyről akkor még nem sejtették, hogy ez lesz a hitleri Wehrmacht utolsó villámhadjárata.

Az kétségtelen tény, hogy a Balkánon a háború tüzét az 1940 október végén Görögország ellen indított olasz támadás lobbantotta fel. Az olaszok szégyenletes kudarca miatt a német vezetés kénytelen lett segítséget nyújtani szövetségésének. A második világháború történetében azonban ma már tarthatatlan lenne azt állítani, hogy ha az olaszok nem kezdenek hozzá a könnyű zsákmánynak vélt Görögország elleni hadművelethez, akkor a Balkánt elkerülhette volna a háború. Ha el is fogadjuk Andreas Hillgrubernak a hatvanas évek közepén megfogalmazott véleményét, miszerint Hitler 1939 szeptemberétől következetesen törekedett távol tartani a háborút Délkelet-Európától⁵³, ebből még nem következik az, hogy emellett ő, Hitler mindvégig ki is tartott volna, sem pedig az, hogy ez mindvégig sikerült is volna neki.

Warlimont tábornoktól tudjuk, hogy Jodlnak sikerült rávenni Hitlert, „kínáljanak fel az olaszoknak a Szezei-csatorna elleni támadásukhoz páncélos erőket”. Így hagyta jóvá Hitler 1940. augusztus 12-én a szárazföldi erők és a haditengerészet főparancsnokságának szóló írásbeli megkeresést az olasz szövetségésnek nyújtandó esetleges segítséggel kapcsolatban⁵⁴.

Ugyancsak 1940 augusztusában, 17-én kelt Keitelnek Hitler előző napi utasítása alapján az a parancsa, melyben 10 gyaloghadosztálynak keletre, 2 páncéloshadosztálynak pedig a főkormányzóság délkeleti részébe helyezését rendeli el, azzal a céllal, „hogy szükség esetén biztosítva legyen a gyors beavatkozás a román olajvidék védelmére”. Két nappal később, augusztus 29-én, az OKH már jelentette az OKW-nak a román olajvidék megszállása előkészítésének megindítását, továbbá a 13. gépesített hadosztály Bécs térségébe való áthelyezését, hogy csatlakozzék a már ott lévő 2 páncélos hadosztályhoz, a XXXX. hadtest kötelékében⁵⁵.

Túlságosan messzire vezetne ehelyütt a Romániával kapcsolatos német katonai intézkedések bemutatása. Egyrészt az irodalom eléggé egységes annak megítélésében, hogy a német csapatok Romániába küldése az olajvidék biztosításán túlmenően, inkább ezt is megelőzően, a Szovjetunió elleni felvonulás részét képezte. Másrészt nyilvánvaló, hogy a britek az olasz támadás nélkül is megjelentek volna a Balkánon, légitámaszpontokat létesíteni a román olajvidék elleni támadások céljára⁵⁶ — mint azt Hitler, nem alaptalanul, feltételezte. Mindebből viszont az következik, hogy a Balkán szükségszerűen hadszínterré vált volna a görögországi olasz támadás nélkül is, legfeljebb valamivel később.

Kérdés persze, hogy mennyivel később? Katonai szemmel tekintve nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió elleni hadjárat már 1940 július végén megkezdett előkészítése

52 A német 2. hads. id. hadinaplója.

53 A. Hillgruber: Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940—1941. Frankfurt/M., 1965. 335. o.

54 W. Warlimont: i. m. 124. o., — ahol ő a Wehrmacht vezetési törzsének 1940. 7. 30-i helyzetmegítéléséből idéz.

55 OKW KTB I. k. 971., ill. 49. o.

56 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 419. o.; H. Greiner: i. m. 188. o.

során szükségessé vált gondoskodni e támadás jobbszárnyának biztosításáról. Halder naplójából tudjuk, hogy ők 1940 októberében három alkalommal is foglalkoztak a Jugoszlávia elleni katonai tervekkel. 12-én Heusinger és Hellmuth Reinhardt vezérkari alezredes, a Heer általános hivataltal törzsének főnöke Jugoszlávia németek lakta területeinek a XXXX. hadtest általi birtokba vételéről tett előterjesztést. 15-én Heusinger az előkészületekről beszélt; 18-án ugyanó a jugoszláviai bevonulás kidolgozására kapott utasításról⁵⁷.

Nem kevésbé érdekes Heusinger október 26-án, az olasz támadást csak két nappal megelőzően v. Brauchitschnak Halder jelenlétében tett előterjesztése:

„Ha valami egészét kell tenni, Krétát és Egyiptomot egyidejűleg kell intézni. Ehhez, ha lehetséges, Bulgáriát és Törökországot, utóbbit szükség esetén erőszakkal venni rá a Szíriába a Boszporuszon át vezető út átengedésére. Egy ilyen gondolatmenetbe talán beleillik Olaszország katonai kényszere Görögországra.”⁵⁸

Lehetne még tovább sorolni a tényeket, de már az eddig elmondottakból is világos, hogy a Balkán az 1940 októberi olasz támadás nélkül is minden bizonnyal hadszínterré vált volna, legkésőbb 1941 tavaszán. A belgrádi puccsról értesülő Hitler dühét az váltotta ki, hogy nyilvánvalóvá vált: a háromhatalmi egyezményt aláíró jugoszláv kormány megdöntése mindenképpen zavarja, vagy teljesen lehetetlenné teszi a Szovjetunió ellen tervezett felvonulás jobbszárnyának általa elképzelt és valóban szükséges biztosítását.

De okozott-e valamilyen kését ebben a felvonulásban a Jugoszlávia elleni támadás? A valóságban nem, mert ez a német támadás nem növelte, hanem ellenkezőleg, csökkentette a görögországi hadműveletre szánt időt. Csökkentette azáltal, hogy a bolgár területről nyugati irányba kiinduló német erők több oszlopban Jugoszláviába törtek be, részben Nis felől Szkoplje felé, részben közvetlenül e város irányába, illetve délebbre, Prilep felé. Így ezeket a csapatokat nem tartóztatta fel a Metaxas-vonal, nem kellett nekik több napos erődharcokat vívni, utána nem szorultak az amúgy is túlsúlyolt északkelet-görögországi utakra, hanem kedvezőbb körülmények között közelíthették meg Albániát, illetve támadhattak lényegesen gyorsabban Thesszaloniki irányába⁵⁹. Ha mindezeket az erőket, az 1. páncéloscsoport részeit görög területen vetik be, a hadjárat jó néhány nappal elhúzódott volna.

Az április 23-án Thesszalonikiban aláírt görög fegyverletétellel a harcok nem értek azonnal véget; a görög szárazföld teljes elfoglalása április 30-ig, a szigeteké — Kréta kivételével — május 3-ig tartott. Kréta szigetének birtokba vétele az április 25-én aláírt, 28. sz. utasítás⁶⁰ alapján május 20-án kezdődött el. A hadművelet a Merkur fedőnevet kapta. A Krétát védő brit és görög csapatok, a helyi lakosság támogatásával, a németek által nem várt ellenállást tanúsítottak, ezért a bevetett mintegy 22 000 német katonából 6580 fő elesett, megsebesült vagy eltűnt. Karl Gundelach, a második világháborúban a Luftwaffe, 1956-tól a nyugatnémet Bundeswehr tisztje, a Krétaért vívott harcokról 1960-ban megjelent alapos tanulmányában megállapítja, hogy ezek a harcok nem késleltették a Szovjetunió elleni támadás megkezdését, nem befolyásolták döntően az 1941. évi hadjárat kimenetelét⁶¹.

Visszatérve most már a Barbarossa-hadművelet előkészítésére, még egyszer szükséges hangsúlyozni, hogy a felvonulás egész tervét az OKH vezérkara dolgozta ki, ez vonta be az előzetes munkálatokba a légierőt és a haditengerészetet, ugyanakkor a Wehrmacht vezetési törzsének mindebben szinte semmi része nem volt. Igaz, Jodl 1940 nyarán megbízta e törzs honvédelmi osztályát, vizsgálja meg külön tanul-

57 Okt. 12., 15. és 18., Halder, II. k. 134., 140., 143. o.

58 Uo. 151. o.

59 K. v. Toppelskirch: Der Deutsche Balkanfeldzug. Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1955. 62. o.

60 Hubatsch, Weisungen, 115/116. o.

61 K. Gundelach: Der Kampf um Kreta 1941. Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkrieges. Frankfurt/M. 1960. 95—134. o., hatása 133. o.

mányban a Szovjetország elleni hadművelet alapvető tényezőit, mégpedig azzal a kifejezett céllal, hogy ismertessék meg vele [Jodl] a földrajzi és a katonai adottságokat, mielőtt a Heer vezetői előterjesztenék javaslataikat Hitlernek⁶².

A Jodl által kívánt tanulmányt javarészen Bernhard v. Lossberg vezérkari alvezetés készítette el, „Operationsstudie Ost” megjelöléssel, és szeptember 15-én lett vele készen⁶³. A Lossberg nevével ismertté lett tanulmányt először Lev Bezimenzkij szovjet történész tette közzé⁶⁴; a „Kelet tanulmányterv”-et az ő munkáiból idézik különböző munkákban, így a közelmúltban a „Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg” 4. kötete első részének IV., „A háború katonai koncepciója” c. fejezetében⁶⁵.

Az időjárási viszonyok hatásával, a hadjárat megindításának célszerű időpontjával v. Lossberg tanulmánya nem foglalkozik, de nem találunk ezekre utalást Bezimenzkijnél sem. Hasonlóképpen kell megítélnünk Erich Marcks vezérőrnagynak, a német 18. hadsereg vezérkari főnökének Halder utasítása alapján 1940. augusztus elején készített „Operationsentwurf Ost” c. elgondolását. Ez a „Kelet hadművelet-tervezet” v. Lossberg tanulmányától részben eltérően tartalmaz időpontokat, és részletesebben foglalkozik a szükségesnek ítélt erőkkel is.

Marcks vezérőrnagy szerint a Szovjetunió elleni hadjáratot négy hadműveleti szakaszban kell végrehajtani. Kiindulva abból, hogy a fő cél Moszkvának, a Szovjetunió politikai és gazdasági központjának a birtokbavétele, Marcks a támadás főirányát a Pripjaty-mocsaraktól északra tervezte. Az első szakaszban mintegy 400 km-es előretöréssel számolt, a Dnyeper—Dvina vonalig, mintegy három hét alatt. Az itt feltételezett 100—200 km mélységű szovjet védőállás áttörésére 2—4 hetet irányzott elő.

A harmadik szakasz Moszkva és Leningrád elfoglalása, és betörés Kelet-Ukrajnába, 400 illetve 300 km megtétele, a harckocsik és a gépjárművek szükséges felfrissítésével együtt 3—6 hét alatt. Végül a negyedik szakasz, amikor már csak szórványos ellenállással kell számolni, üldözés a Donig, a Volga középső és a Dvina északi folyásáig, gyorscsapatokkal és a gyaloghadosztályok „vasúti előnyomulásával”, 3—4 héten belül. Ily módon az egész hadjárat időszükséglete 9—17 hét.

Ugyanilyen optimistán ítélte meg Marcks az erőviszonyokat. Szerinte a Japán, Törökország és Finnország által lekötött szovjet erők leszámítása után a Vörös Hadseregnek Németországgal szemben 96 gyalog- és 23 lovashadosztálya, továbbá 28 gépesített dandára marad. Ezzel az erővel szemben fölényt biztosít a német 24 páncélos-, 110 gyalog- és hegyi-, 12 gépesített és 1 lovashadosztály, összesen tehát 147 hadosztály⁶⁶.

És mi volt a valóság? Az egyik oldalon az OKW 1941. június 21-i kimutatása szerint ezen a napon a Szovjetunió ellen a tartalékokkal és a biztosító erőkkel együtt ténylegesen 145 német hadosztály vonult fel, illetve állt készenlétben⁶⁷. Itt tehát nem mutatkozott lényeges eltérés; a másik oldalon annál inkább. A szovjet hadosztályok számát az OKH vezérkara 1941. június 22. előtt rendkívül kevésre becsülte.

Utána viszont lényegesen módosult a kép. A német vezérkar elhárítási és felderítési szerve, az Abwehr keleti idegen hadsereg osztályában a Szovjetunió ellen folyta-

62 *W. Warlimont*: i. m. 150—151. o.

63 OKW KTB I. k. 82. o., 1940. 9. 18-i bejegyzés. *Warlimont* téved, amikor azt állítja — i. m. 151. o., jegyzetben —, hogy Lossberg a tanulmányt csak nov. közepe után terjesztette elő.

64 *L. Bezimenzkij*: A titkos Barbarossa-dosszié. Uzsgorod—Budapest, 1975. 212—213. o.; a tőle 1968-ban Stuttgartban megjelent *Sonderakte „Barbarossa”*. Dokumente, Darstellung, Deutung c. könyvhöz, valamint a *Sonderakte Barbarossa. Dokumentarbericht zur Vorgeschichte des deutschen Überfalls auf die Sowjetunion — aus sowjetischer Sicht*. Hamburg, 1973 c. könyvhöz nem jutottam hozzá.

65 *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg* 4. k. 230—233. o.

66 *Üo.* 220—225. o., a számok 223. o.

67 *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg* 4. k. Beiheft, Schematische Kriegsgliederung, Stand: B-Tag 1941. (22. 6.).

tott három és félhónapos háború tapasztalatai alapján készült összeállítás szerint a német arcvonal előtt 260 lövész- és gépesített, 50 páncélos- és 20 lovashadosztályt állapítottak meg, a szovjet arcvonalakon 20 további hadosztályt; azaz összesen 390 szovjet hadosztályról tudtak 1941. október 7-én⁶⁸.

De nem bizonyultak helyesnek Marcks vezérőrnagy Haldertől megadott számai a német hadosztályok összetételét illetően sem. A Szovjetunió megtámadásához nem lehetett 24 német páncélosadosztállyal számolni, mivel a valóságban 20 ilyen hadosztály volt. Ezek közül egy, a 15. ekkor már az észak-afrikai hadszíntéren harcolt. A keleti fronton a három német hadseregcsoportba 17 páncélosadosztályt osztottak be, kettőt pedig az OKH tartalékként visszatartott. További gyorsköteléket jelentett a 13 gépesített hadosztály, köztük 3 Waffen-SS-hadosztály, és 3 gépesített dandár, ebből egy szintén a Waffen-SS-hez tartozott⁶⁹.

Eddigi háborús tapasztalataik alapján a németek a Barbarossában is döntő szerepet szántak a páncélos és a gépesített, tehát a gyorsanmozgó alakulatoknak. Érdekes és tanulságos képet mutat a balkáni hadjárat ebben a vonatkozásban. A Bulgáriából támadó német 12. hadsereg négy páncélosadosztályt vetett be, a 2. és a 9. páncélosadosztályt közvetlen, az 5. és a 11. páncélosadosztályt pedig az 1. páncéloscsoport alárendeltségében; a 2. hadsereg pedig kettőt, a 8. és a 14. számút. Ez így összesen „csak” hat hadosztály lenne, de ide kell még számítanunk az L. hadtest 16. páncélosadosztályát, mely Bulgáriában maradván nem került harcba, továbbá a Romániában állomásozó 13. páncélosadosztályt, mely formailag kiképzési, a valóságban azonban biztosítási feladatot látott el. Ezekhez végül hozzá kell vennünk a 4., a 12. és a 19. páncélosadosztályt, melyeket ugyan tartaléknak szántak, de bevetésre készen álltak; szállításukat a hadműveletnek a németek számára kedvező alakulása miatt az OKH már április 12-én leállította⁷⁰. Végeredményben tehát az Európában levő 19 német páncélosadosztályból a Balkánon ténylegesen harcolt hat hadosztály, azaz 31,6%, ott, vagy a közelben volt kettő, és be lehetett volna vetni még további hármat. A balkáni hadjárat ilyenformán 11 német páncélosadosztályt érintett, azaz az összesnek 57,9%-át!

Ezek a számok több kérdés feltevésére ösztönöznek. Mindenekelőtt arra, szükség volt-e valóban a hat páncélosadosztály bevetésére és további öt készenlétben tartására? Hitler már idézett március 27-i kijelentése, miszerint *politikailag* fontos a kérlelhetetlen keménység, a vilálmakió Jugoszlávia ellen, azt bizonyítja, hogy elsősorban politikai, erkölcsi hatás elérésére törekedett. Katonailag viszont kérdés, nem lehetett volna-e — és ez mindenekelőtt a Görögország elleni támadásra vonatkozik — kevesebb páncélos- és több gépesített hadosztály bevetésével ugyanazt az eredményt elérni? A keskeny és kanyargós hegyi utakon, gyenge hidakon a gépesített hadosztályok könnyebben mozogtak, tehát mindenképpen előnyben voltak a páncélosadosztályokkal szemben. A Metaxas-vonal áttöréséhez nem kellettek páncélosok; a betonerdőkkel a német ágyúk és a zuhanóbombázók is csak többnapos harc árán boldogultak.

Ha viszont azt mondjuk, hogy katonailag szükség volt ennyi német páncélosra Görögország és Jugoszlávia harcban történő elfoglalásához, akkor szükségszerűen felvetődik: hogyan remélte a német politikai és katonai vezetés minden eddiginél összehasonlíthatatlanul erősebb ellenfele, a Vörös Hadsereg térdre kényszerítését egy több ezer km szélességű arcvonalon a bevetett 17 páncélosadosztállyal, és természetesen a légierővel, egyéb hadosztályai mellett? Nyilván lehetségesnek vélte

68 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 4. k. 501. o.

69 Uo., táblázat a 270. o.-on, ebben tévesen 21 páncélosadosztály szerepel, holott az Észak-Afrikában bevetett 5. könnyű hadosztályt csak 1941. augusztus 1-jével szervezték át páncélosadosztállyá, 21. számmal. L. még a 67. jegyzetben id. Schematische Kriegsgliederungot.

70 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 450. és 452. o., táblázatok.

ezt, mert sem a balkáni hadjárat utáni hetekből, sem a Barbarossa elejéről nem ismerünk ellenkező jellegű adatot, vagy véleményt.

A gépesített — németül mot., azaz motorisierter — gyaloghadosztályok számának növelése 1940 ősztől kezdődött, amikor a már meglevő kettő⁷¹ ilyen hadosztály mellé további hetet állítottak fel⁷². Ezzel a gyors alakulatok arányát növelték; az új felállításokat az eddigi hadjáratokban zsákmányolt hadianyag is lehetővé tette. Három új gépesített hadosztályt ilyen, jórészt Franciaországban zsákmányolt gépkocsikkal szereltek fel⁷³.

1941 tavaszán a Heerneke tíz gépesített gyaloghadosztálya, továbbá egy, a „Grossdeutschland” nevet viselő ilyen ezrede volt. A gépesített erőkhöz kell számítani továbbá a három gépesített Waffen-SS hadosztályt, és az SS-Leibstandarte „Adolf Hitler”-t, ami egy gépesített, megerősített ezrednek felelt meg. Felszereltségéből következően a „Grossdeutschland”-ezreddel együtt legalább hadosztályként lehetett számba venni. 1941 tavaszán tehát kerekén 14 gépesített gyaloghadosztály állt a német hadvezetés rendelkezésére. Közülük a Balkánon bevetésre került a „Reich” SS-hadosztály és az SS-Leibstandarte, továbbá a „Grossdeutschland”-ezred, a 16. és a 60. hadosztály⁷⁴, összesen négy hadosztálynyi erő. Ez az akkor fennállt gépesített gyaloghadosztályok 28,6%-a. Tartalékban volt még egy további gépesített gyaloghadosztály, melynek szállítását április 12-én szintén leállították. Így a balkáni hadjáratban a gépesített gyaloghadosztályok 35,7%-át mozgatták meg.

A balkáni hadjáratban bevetett, illetve az ehhez számításba vett német páncélos és gyors alakulatok egymáshoz viszonyított arányából nyilvánvaló, hogy a német hadvezetés azt mindenekelőtt a páncéloshadosztályokra alapozta, másodsorban pedig a gépesített gyaloghadosztályokra. De milyen mértékben alkalmazta a többi gyaloghadosztályt, hozzájuk sorolva a könnyű, és a terep jellege miatt nélkülözhetetlen hegyihadosztályokat?

A két német hadsereg alárendeltségébe összesen 19 gyalog-, könnyű és hegyi hadosztály tartozott, míg további négy gyaloghadosztály a már említett tartalékokat alkotta⁷⁵. Miután ténylegesen 18 gyaloghadosztályt vetettek be, ez azt jelenti, hogy Balkánon harcra került gyaloghadosztályok száma csak 50%-kal múlta felül a páncélos- és gépesített gyaloghadosztályokét. Az itt összesen számításba vett 23 gyaloghadosztály a Szovjetunió ellen bevetett három hadseregcsoportnál és az OKH tartalékában volt 103 ilyen hadosztálynak, hozzájuk számítva a megszálló csapatokat is, csupán 22,3%-a.

A német tartalékok Balkánra való szállításának ismételt említett leállítását közvetlenül a felvonulás túlméretezettségének a felismeréséből fakadt, hatásában pedig a Szovjetunió elleni felvonulás folytatását, ennek meggyorsítását szolgálta. A ténylegesen harcra került gyors alakulatok kivonása a Balkánról lényegében május közepéig, a gyalog- és a hegyihadosztályoké május végéig megtörtént⁷⁶. A „Reich” Waffen-SS hadosztály útba indítása a Bánátról és Belgrádból április 24-ével kezdődött; május elszejn a hadosztály valamennyi alakulata megérkezett Linz—Traunsee térségébe, felrészítésre és kiképzésre⁷⁷. A jóval messzebbre jutott SS-Leibstandarte május 3-án részt vett Athénban a német 12. hadsereg parancsnoka, Wilhelm List tábornagy által fogadott díszszemlén, utána Larissza környékén pi-

71 A korábbi négy gépesített hadosztályból kettőt a franciaországi hadjárat idején páncéloshadosztállyá szerveztek át; így jött létre a 2. és a 13. gyaloghadosztályból a 2. és a 13. páncéloshadosztály. *F. Wiener: Die deutsche Panzerwaffe 1917—1959. I. rész. Feldgrau, Panzerkennblätter, Serie V.*

72 *W. Keilig: Das deutsche Heer. I. m. 101/11/3. és 4. o.*

73 *F. Wiener: i. m.*

74 *L. a 70. jegyzetben id. táblázatokat.*

75 *Uo.*

76 *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 481. o.*

77 *O. Weidinger: i. m. 350—352. o.*

hent, majd innen május 17-én kiindulva, vasúti és országúti szállítással június 5-én Brünn—Wischau térségébe érkezett⁷⁸.

Közben természetesen már javában folyt a felvonulás a Szovjetunió elleni hadjáratához. 1941. február 19-én Rudolf Gercke altábornagy, a Heer vezérkara szállítási osztályának főnöke jelentette Haldernek, hogy a teljes Barbarossa felvonuláshoz több mint 15 000 vasúti szerelvény szükséges, és naponta további 96 szerelvény a folyamatos ellátáshoz. Ez alkalommal már megtárgyalták a III. és a IV. lépcső felvonulási tervét is⁷⁹. Ugyancsak Gercke március 3-án jelentette, hogy a felvonulás a terv szerint halad. Az I. lépcsőből március 14-ig 2500 szállítmány indult el; ugyanekkor elrendelték, hogy a III. lépcső szállítása csak az OKW parancsára kezdődhet meg⁸⁰.

Március 16-án Halder a 4. hegyihadosztállyal kapcsolatban előbb azt jegyezte fel, hogy „ha 5. 15. Barbarossa, akkor ne küldjük többé Bulgáriába!” A Barbarossára vonatkozóan pedig ugyanekkor: „a Heer tudja az 5. 16. időpontot tartani, ha a Marita III. lépcső 4. 10-én megkezdheti a felvonulási mozdulatot”⁸¹. Halder ezen két mondata azért érdekes, mert egyszerre előkerül bennük a május 15., illetve 16. — és méginkább azért, mert ekkor a vezérkar még nem számolt olyan késéssel, amit a görögországi hadjárat idézett volna elő.

Miután a már említett március 17-i megbeszélésen Hitler a korábbi tervekhez képest módosított elhatározását közölte Görögország teljes elfoglalásáról, és emiatt Halder nem számolt a Barbarossához a Marita-hadművelet erőivel⁸², a következő napon újabb megbeszélést tartott Heusingerrel. Ezen tisztázódott, hogy május 16-ig a Dél Hadseregesoport alárendeltségébe tartozó valamennyi gyors köteléket a Kárpátoktól északra levő térségbe tudnak szállítani, továbbá a „Wiking” SS-hadosztályt⁸³.

A Barbarossa-felvonulás több ok folytán ekkor még lassan haladt. A német vezetés tudta, hogy több tucat hadosztályának a Szovjetunió nyugati határa közelében való megjelenését nem lehet tartósan titokban tartani. Éppen ezért elterjesztette azt a hírt, hogy ezeket a csapatokat a Nagy-Britannia ellen tervezett partraszállásra összpontosítják, azért itt keleten, hogy erről az angolok ne szerezzenek tudomást. Ez egyúttal — mint Greiner találóan megállapítja — a Szovjetunió félrevezetését is célozta⁸⁴.

Ez utóbbi félrevezetés végső eredményét tekintve, teljesen sikerült. Zsukov és több más szovjet katonai vezető emlékirataiból tudjuk, hogy Sztálin egyszerűen nem volt hajlandó hitelt adni a német támadás előkészületeiről szóló, több forrásból származó jelentéseknek, mert provokációtól tartott. A németek azonban nem provokációra, hanem támadásra készültek. Helyesen jellemezte Sztálint Alekszander Nyekrics 1941. június 22. című, 1965-ben megjelent könyvében úgy, hogy minden ilyen hírt gyanakvással fogadott, senkinek nem hitt, de bízott a megnemtámadási szerződésben, vagyis bízott Hitlerben⁸⁵.

Március 25-én Halder azt rögzítette naplójában, hogy április 20-ig „rendkívül gyengén” állnak a Szovjetunióval szemben. Ekkor viszont annyi hadosztály érkezik a határra, „hogy többé semmiféle veszély nem áll fenn”⁸⁶. Áprilisban még csak 45 hadosztály állt a Szovjetunióval szemben, májusban viszont már 75⁸⁷.

78 R. Lehmann: Die Leibstandarte. I. k. Osnabrück, 1977. 426—432. o.

79 Halder, II. k. 285. o.

80 Uo. 298., ill. 311. o.

81 Uo. 314—315. o.

82 L. jelen dolgozat 306. o., 23. lj.

83 Halder, II. k. 322. o.

84 H. Greiner: i. m. 151. o. és Haldernél számos helyen.

85 A könyv magyarul Így történt címmel 1967-ben jelent meg, 171. o.

86 Halder, II. k. 328. o.

87 A felvonulási lépcsők adatai B. Mueller-Hillebrand: Das Heer 1933—1945. II. k. Die Blitzfeldzüge 1939—1941. Das Heer im Kriege bis zum Beginn des Feldzuges gegen die Sowjetunion im Juni 1941. Frankfurt/M., 1956. 108—109., táblázatok 110—111. o.

Még a Görögország és a Jugoszlávia elleni támadás előtt, április 4-én, a vezérkar táborig szállítási osztályának egyik tisztje jelentette Haldernek, hogy a Barbarossa-felvonulás 4. hulláma előreláthatóan május 20-án indul és június 20-ig tart majd⁸⁸.

Április végére már véglegesen kialakult a Barbarossa-felvonulás menetrendje, ezt Halder a 30-án 15 órakor v. Brauchitschnál tartott megbeszélésen jelentette Hitlernek. Eszerint a harmadik, 17 hadosztályból és a hátsországból és nyugatról kikerülő lépcső szállítása a szokványos menetrend szerint április 8-ától május 5-éig tart; a 9 hadosztályból és a nyugatról kivont csapatokból álló 4/a lépcsőé a leggyorsabb ütemben május 23-tól június 2-ig; végül a 12 páncélos és 12 gépesített hadosztályból álló 4/b lépcsőé a birodalomban, nyugatról és délkeletről ugyancsak a leggyorsabb ütemben június 3-tól 23-ig. Ez időpontokhoz Halder még hozzáfűzte:

„Gyorsítás szállítási okokból és a felfrissítés szükségessége miatt nem lehetséges. Nem tudjuk időben odaszállítani: 2 páncélos hadosztályt (2. és 5.), 1 gépesített hadosztályt (60.)”⁸⁹

Ezen az április 30-i értekezleten tehát véglegessé vált, hogy a Barbarossa-hadműveletet csak június 20. után tudják megkezdeni, de néhány hadosztály még erre az időpontra sem érkezik be a megindulási körletbe. Nem véletlenül hangsúlyozta Halder az összes erő „szükségességét a Barbarossához”. Az értekezletet elemző Hillgruber állítása szerint Hitler ezen a napon vette először tervbe a június 22-ét a támadás kezdetének határidejéül⁹⁰.

1941. június 22-ének Barbarossa-napként történt első számba vétele április 30-án már önmagában is cáfolja pl. azt az állítást, hogy Hitler március 27-én „rögzítette” a támadás napját június 22-re⁹¹. És méginkább cáfolja azt, hogy május 15-e lett volna a korábbi, konkrétan megjelölt időpont. Április 30-án június 22. sem szerepelt még végleges időpontként. A Heer vezérkarának hadműveleti osztálya május 28-án írásban kérte az OKW-től a támadás kezdetére kijelölt nap — június 22. — „lehetőség szerinti betartását, vagy csak néhány nappal történő elhalasztását, hogy semmiféle lehetőséget ne adjunk az ellenfélnek átcsoportosításra, védelmi készültségének javítására, vagy megelőző rendszabályokra”⁹².

A hadműveleti osztály javaslatára másnap, május 29-én Hitler elhatározta, hogy az előkészületeket „a kitűzött napra” be kell fejezni. Június 6-án jóváhagyta a Barbarossa „időrendi táblázat”-át, végül a hadseregcsoport-, hadsereg- és páncéloscsoport-parancsnokokkal június 14-én tartott utolsó megbeszélés után három nappal, 17-én kiadta a végleges parancsot: június 22-én hajnali 3 óra 15 perckor kezdődjék meg a támadás a Szovjetunió ellen⁹³.

Mindez, tehát a támadás június 22-i időpontjának ilyen fokozatos létrejötte, az általam ismert irodalomban egyetlen munkában, Andreas Hillgruber 1965-ben megjelent könyvében szerepel kellő részletességgel. Ugyanakkor meglepő, hogy a csaknem 20 évvel későbbi, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg* reprezentatív sorozat IV., *Der Angriff auf die Sowjetunion* című kötetében egyáltalán nem esik szó a balkáni hadjárat következtében végrehajtott változtatásokról, módosításokról, arról, hogy miért éppen június 22. lett a végleges időpont, de nem foglalkoznak a szerzők az időjárás hatásával, vagy szerepével sem⁹⁴.

Utal viszont az időjárás szerepére Heinrich Uhlig ugyancsak 1965-ben, tehát Hillgruber könyvével azonos évben napvilágot látott „Hitler befolyása a keleti hadjárat tervezésére és vezetésére” című tanulmányában. A balkáni hadjáratot és Kréta el-

88 Halder, II. k. 344. o.

89 Uo. 387. o.

90 A. Hillgruber: *Strategie*, 508. o.

91 Juhász Gy.: *Magyarország külpolitikája 1919—1945*. Budapest, 1969. 234. o.

92 OKW KTB I. k. 411. o.

93 Hillgruber: i. m. 507. o.; OKW KTB I. k. 401. o.; Halder, II. k. 455. o.; Hillgruber: i. m. 508. o.

94 L. e. munka első részének IV., *Die militärische Konzeption des Krieges gegen die Sowjetunion* fejezetét.

foglalását egyetlen bekezdésben ismertette megállapítja, hogy ez több időbe és erőbe került, mint amennyit a keleti támadásra való tekintettel el lehetett viselni. Az anyag elhasználódása csökkentette a szűkös készleteket. Ennyire terjedelmes mellékhad-szinterekre a takarékos személyi vonatkozásban, mindenekelőtt azonban anyagban, túl rövid volt. Ez után így folytatja:

„Később felvetették, hogy a szokatlanul rossz tavaszi időjárás a Szovjetunió elleni támadást amúgy is késleltette, és a Dél Hadseregcsoport jobboldali átkarolását megbénította volna. Ezek először is nagyon problematikus állítások, másodszor utólagos érvelések.”⁹⁵

Uhlig, sajnos, egyetlen szóval, vagy mondattal nem részletezi, miért tartja problematikusnak az időjárás késleltető, sőt bénító hatására vonatkozó állításokat. Abban igaza van, hogy ez utólagos érvelés, de ha a korabeli dokumentumokban, hadinaplókban nem szerepel az időjárás viszonyok jelentősége, attól még tény marad az, hogy az 1940/41. évi tél kemény volt, ismételt havazásokkal még áprilisban is. Ennek folytán a tavaszi olvadás elhúzódott, számos helyeken árvízvet okozott.

Mindmáig Hillgruber az egyetlen, aki kimondja — egyszer lábjegyzetben, egyszer szövegben —, hogy 1941. június közepe előtt nem kezdődhetett meg a Szovjetunió elleni támadás. „A halasztás döntő okát abban kell látni, hogy a tavaszi áradások csak június közepétől tették volna lehetővé a sikert ígérő támadás kezdetét.”⁹⁶ Hangsúlyozza, hogy „az időjárás viszonyok rendszerint nem engedtek meg június közepe előtt Kelet-Európában nagyszabású hadműveletet”⁹⁷.

A Szovjetunió nyugati határvidékeinek 1941 tél végi, tavaszi időjárás viszonyairól, a sáros időszak végéről, a terep és az utak állapotáról végső képet csak a szovjet időjárás- és útjelentések ismeretében lehetne alkotni. A Heer vezérkara hadművelési osztályának egyik akkori tisztje, Alfred Philippi „Az 1941—42 évek hadjáratának tervezése és menete” című részletes tanulmányában elfogadja ugyan a balkáni hadjárat öthetes késést okozó hatásáról szóló állítást, de nyomban hozzáteszi: „Természetesen a késői tavasz következményei áradásaikkal és erősen eliszaposodott folyóvölgyeikkel a hadművelet korábbi kezdetét májusban tetemesen megnehezítették volna. Az elvesztett hetek tehát nem csupán a balkáni vállalkozás terhére mentek.”⁹⁸

A „megnehezítés” szó jelentését természetesen többféle módon lehet értelmezni. Günther Blumentritt, aki 1941 júniusában ezredesi rangban a Közép Hadseregcsoport kötelékében támadó, Günther v. Kluge vezértábornagy parancsnoksága alatt álló 4. hadsereg vezérkarának főnökeként személyes tapasztalatokat szerzett az ottani időjárás és útviszonyokról, a háború után leírta, hogy 1941-ben a tavaszi sáros időszak a szokásosnál hosszabb ideig tartott, és a német 4. hadsereg előtt a Bug folyó annyira meg volt áradva, hogy az átkelés a hadsereg rendelkezésére álló műszaki eszközökkel nem lett volna lehetséges⁹⁹.

Blumentrittnél alacsonyabb, hadtestparancsnoki, tehát a csapathoz közelebbi szinten látta a támadás kezdetének és a terep jelentőségének problémáját Hermann Geyer gyalogsági tábornok, a német IX. hadtest parancsnoka. Az 1882-ben született Geyer 1913-ban került a német nagyvezérkarhoz. Az I. világháború végén százados, akinek képességeiről Erich Ludendorff elismerően írt. 1932-ben vezérőrnagy, 1934-ben altábornagy, 1935-ben hadtestparancsnok, 1936-ban gyalogsági tábornok,

95 H. Uhlig: Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges. Vollmacht des Gewissens, II. k. Frankfurt/M.—Berlin 1965. Az idézet: 217. o.

96 Hillgruber: i. m. 505. o., jegyzet.

97 Uo. 506. o.

98 A. Philippi: Die Planung und der Verlauf des Feldzuges der Jahre 1941—42. Der Feldzug gegen Sowjetrußland 1941 bis 1945. Stuttgart, 1962. 49. o.

99 Blumentritt adatai W. Keilig: Das deutsche Heer, 211/32. o.; 1. róla még B. H. Liddell Hart véleményét: Sie Strategie einer Diktatur. Aufstieg und Fall deutscher Generale. Zürich, 1949. 160. o. — Moskau c., a müncheni Institut für Zeitgeschichte-tében levő kéziratát id. Hillgruber: i. m. 506. o., jegyzetben.

1939. április 30-ával nyugállományba került. Négy hónap múlva, a II. világháború kezdetével a IX. hadtest élére került; hadteste 1940 szeptember végétől Oppelnben, 1941 április végétől Varsó környékén, itt a Bugtól 120 km-re állomásozott.

Geyer a második világháború német tábornokainak idősebb, komoly haditapasztalatokkal rendelkező, kritikára képes csoportjához tartozott. Az 1941 decemberi válságot követő nyugdíjazása után, tehát az eseményekhez közel írta le élményeit, „A IX. hadtest a keleti hadjáratban 1941” címmel. A Szovjetunió elleni akcióra az 1941 június közepét követő napokra kellett készen lenniük. Ez az időpont az időjárás miatt is kedvező volt. „Májusban és június első felében még túlságosan nedves lett volna, az utak túlságosan sárosak, a vizek túlságosan szélesek és túlságosan mélyek.

Később gyakran esett szó arról, hogy messzebbre jutottunk volna, ha négy vagy öt héttel korábban indulunk. Ekkor, vélték némelyek, több időnk lett volna, ezért több területet nyertünk volna.

Azt hiszem, aki így gondolkozik, félreismeri a jó hadászat lényegét. Akkor az orosz is már májusban nyíltan és több nyomatékmal mozgósíthatott volna, és vonultatta volna fel erőit. Késleltető harcászatot alkalmazhatott volna több sikerrel, tehát több időnyeréssel, mivel a terepnehezségek számunkra májusban és június elején lényegesen nagyobbak lettek volna. Nemcsak a gyalogos csapatok, hanem a gépesítettek is sokkal lassabban haladtak volna előre.”¹⁰⁰

A Barbarossa-támadás időpontja körülményeinek megítélésében tehát döntő jelentőségűnek tartom az időjárási tényező szerepét. Utalni kívánok arra, hogy ugyan csak időjárási viszonyok határozták meg egy évvel később, 1942-ben a nyári nagy támadás kezdetét. Ehhez nem volt szükség az 1941. évihez hasonló méretű felvonulásra Európa különböző részeiből, a támadás mégis később indult, mint 1941-ben, csak június 28-án. Az e támadást elrendelő, Hitler által 1942. április 5-én aláírt 41. sz. utasítás kimondja, hogy „a cselekvés törvényét ismét magunkhoz kell ragadnunk, amint időjárási és terepviszonyok erre feltételeket kínálnak”¹⁰¹.

Az időjárás és a terep figyelembe vétele szükségességének ilyen hangsúlyozásában nyilván tükröződtek az 1941. évi tapasztalatok, melyeket a Heer vezérkarának hadműveleti osztálya foglalt írásba. Ez az irat v. Brauchitsch 1941. december 8-án kelt parancsa: „Utasítás a keleti haderő feladataira 1941/42 telén”. A parancs X. pontja a hadműveletek folytatásáról kijelenti:

„*Időbeli támpontként* számításba lehet venni, hogy a tél után rendszerint a hadműveleti lehetőségek a keleti front *déli* részén már *áprilisban*, a keleti terület *középső* és *északi* részén csak május végén, június elején vannak adva.”¹⁰²

Az eddigiekből következik:

1. A Barbarossa-hadművelet megindításának számos munkában tényként állított „késését” nem a balkáni hadjárat idézte elő; késés valójában nem létezett.
2. A Szovjetunió elleni német felvonulás csak 1941 június közepe után fejeződött be; és a balkáni hadjárat nélkül sem lehetett volna lényegesen előbbre hozni.
3. Sem a német vezetés 1941-ben, sem pedig a témával foglalkozó szerzők túlnyomó többsége nem vette figyelembe az időjárási tényezők szerepét, azt, hogy a terep- és útviszonyok miatt 1941 június közepe előtt lehetetlen lett volna megkezdeni a Barbarossa-hadműveletet.

A Szovjetunió elleni német támadás előkészítésének és megindításának van még egy további, általános tanulsága. A tervezés, az előkészítés különböző mozzanatait

100 H. Geyer: Das IX. Armeekorps im Ostfeldzug 1941. Neckargemünd, 1969., 28–29. o.

101 Hubatsch, Weisungen, 183. o.

102 A titkos parancsnoki ügy, főnöki ügy, csak tiszt által jelzetű, 1693/41 g. Kdos./Chefs. sz. Weisung für die Aufgaben des Ostheeres im Winter 1941/42 terjedelmes iratot közli OKW KTB I. k. 1076–1082. o., az idézet az 1082. o.-on.

ma vizsgálva világos, hogy a hitleri Németország politikai és katonai vezetői addigi sikereiktől megszádlitlen, azokat túlértékelve, irreális, teljesíthetetlen célt tűztek maguk elé. Az észak-afrikai beavatkozás, a balkáni hadjárat, a Szovjetunió elleni felvonulás megmutatta, hogy a katonai erő elégtelen, a vasúti, országúti és tengeri szállítás kapacitása úgyszintén. Nem véletlen, hogy a német haditengerészet, részben a szárazföldi erők vezetése is, a Barbarossa helyett a Nagy-Britannia ellen a Földközi-tenger keleti medencéjében és az ezt övező szárazföldön folytatandó harcot szorgalmazta — sikertelenül.

Йожеф Боруш

ДЕЙСТВИТЕЛЬНО ЛИ УЖЕ С ОПОЗДАНИЕМ НАЧАЛОСЬ ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПЛАНА БАРБАРОССЫ 22 ИЮНЯ 1941 ГОДА?

Резюме

Значительная часть историков, изучающих историю второй мировой войны, утверждает, что нападение Германии на Советский Союз было сделано с опозданием на несколько недель вследствие проведения военных операций на Балканах в апреле 1941 года. В настоящей статье детально анализируются условия военной кампании на Балканах и моменты подтягивания немецких войск к советской границе.

Приказ об операции против Греции, проводившейся под кодовым названием «Марита», был подписан Гитлером 13 декабря 1940 года, а «план Барбароссы», разработанный в целях войны против Советского Союза, был подписан пять дней спустя, то есть 18 декабря 1940 года. Помощь итальянцам и главным образом приказ о проведении операции «Марита» таким образом предупредили окончательное решение о развязывании войны против Советского Союза.

В приказе от 18 декабря 1940 года говорилось, что выдвигание войск против Советского Союза должно быть закончено до 15 мая 1941 года. На основании этого многие исследователи считают, что первоначально этот срок должен был быть началом осуществления «плана Барбароссы.» Однако это утверждение является ошибочным; германская армия вследствие недостатка транспортных мощностей не смогла бы завершить подтягивания войск к границам Советского Союза до 15 мая 1941 года, даже и в том случае, если бы она не ввязалась в эту неизбежную кампанию на Балканах. Фактом является и то, что наступление против Югославии, решение о котором было принято после получения вести о мятеже в Белграде 27 марта 1941 года, в действительности ускорило ход немецкой операции против Греции.

Историческая литература едва нализирует климатические условия в западных районах Советского Союза. Фактическое положение в 1941 году, а также подготовка немцев к наступлению 1942 года, начатое 28 июня, подтверждают, что действительные военные операции в этом районе до середины июня никоим образом начать было бы невозможно, то есть «план Барбароссы» не смог быть приведенным к осуществлению в мае 1941 года.

József Borus

BEGANN DIE OPERATION „BARBAROSSA“ AM 22.6.1941 TATSÄCHLICH ZU SPÄT?

Resümee

Ein bedeutender Teil der Autoren, die sich mit der Geschichte des Zweiten Weltkrieges befassen, behauptet, daß der deutsche Angriff auf die Sowjetunion im April 1941 infolge des Balkanfeldzuges um mehrere Wochen verspätet gestartet wurde. Vorliegende Studie untersucht eingehend die Umstände des Balkanfeldzuges und die Momente des deutschen Aufmarsches gegen die Sowjetunion.

Die Weisung zum Feldzug gegen Griechenland unter dem Decknamen „Marita“ wurde von Hitler am 13.12.1940, und die zum Angriff „Barbarossa“ auf die Sowjetunion fünf Tage später, am 18.12., unterschrieben. Die Operation „Marita“, die den Italienern helfen, vor allem jedoch den rechten Flügel des Angriffs auf die Sowjetunion sichern sollte, wurde also früher verordnet, als der endgültige Beschluß getroffen war, den Krieg gegen die Sowjetunion zu beginnen.

In der Weisung vom 18.12. stand, daß der Aufmarsch gegen die Sowjetunion bis zum 15.5.1941 abzuschließen sei. Aufgrund dessen meinen viele Autoren, daß dies das ursprüngliche Datum

für den Beginn der Operation „Barbarossa“ gewesen wäre. Diese Annahme ist jedoch falsch. Die deutsche Armee hätte den Aufmarsch wegen der unzulänglichen Transportkapazität bis zum 15.5.1941 selbst in dem Fall nicht beenden können, wenn es nicht zu dem unvermeidlichen Feldzug auf dem Balkan gekommen wäre. Es ist auch eine Tatsache, daß die deutsche Operation gegen Griechenland durch den — auf die Nachricht des Belgrader Militärputsches vom 27.3.1941 beschlossenen — Angriff auf Jugoslawien in Wirklichkeit beschleunigt wurde.

In der Literatur sind die Witterungsverhältnisse in den westlichen Geieten der Sowjetunion kaum untersucht. Die wirkliche Situation im Jahre 1941, ferner die Vorbereitungen der Deutschen für den Angriff im Jahre 1942, der am 28.6. eröffnet wurde, beweisen, daß richtige Operationen in diesem Raum vor Mitte Juni keinesfalls hätten eingeleitet werden können, also hätte die Operation „Barbarossa“ nicht im Mai 1941 gestartet werden können.